

וכל דברי המשנה יתבארו בגמרא.

א. הקדש. (10)

גמרא:

שנינו במשנה: **עבד שעשאו רבו אפותיקי ושחררו**, שורת הדין, אין העבד חייב כלום; אלא מפני תיקון העולם כופין את רבו, ועושה אותו בן חורין:

ומביאה הגמרא מחלוקת רב ועולא בביאור המשנה:

מי שחררו — אמר רב: רבו הראשון הוא ששחררו!

וכך הוא ביאור המשנה:

שורת הדין היא, שאין העבד חייב כלום לרבו השני, כלומר: אין העבד חייב להשתעבד לרבו השני, שהרי שחררו האדון הראשון, ואין בעל החוב יכול לגבות את העבד שאינו של הלווה —

ואף אין השעבוד שהיה העבד משועבד לבעל החוב מונע מרבו הראשון לשחררו, כדברי רבא.

דאמר רבא: שלשה דברים אלו:

ב. חמץ. (11)

ג. ושחררו — **מפקיעין מידי שעבוד**, וכפי שנתבאר.

והיינו דשנינו במשנתנו, שמעיקר הדין הרי הוא בן חורין, ואינו חייב כלום. וזו ששנינו "אלא מפני תיקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו", אינו **אלא מפני תיקון העולם**, שאמרו חכמים, שאף כי אינו עבדו של בעל החוב כלל, ואין צריך ממנו שטר שחרור, מכל מקום כופין אותו לכתוב שטר שחרור, משום דחיישינן: **שמא ימצאנו בעל החוב לעבד בשוק, ויאמר לו: "עבדי אתה"**, ויוציא לעז על בניו, שבני עבד הם. (1)

מא-א

לכן תקנו, שיהיו כופין את בעל החוב, ועושה אותו בן חורין. וזו ששנינו: וכותב שטר על דמיו, רשב"ג אומר אינו כותב אלא משחרר; כך הוא ביאור הדברים:

וכותב העבד לבעל החוב, שטר התחייבות על דמיו, אבל בלי שיתחייב לו העבד על

10. אם עשה את שורו אפותיקי, ושעבדו לבעל חובו, ואחר כך הקדישו בקדושת הגוף למזבח, הרי הוא קדוש, וקרב למזבח, משום שנפקע שעבוד המלוה על ידי הקדש זה.

11. קיימא לן: חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח ולא ביערו, הרי הוא אסור בהנאה. ואם הלוה גוי לישראל, ושעבד לו הישראל את חמצו, ועבר עליו הפסח, הרי הוא נאסר בהנאה. ולא אמרינן, שמאחר ומשועבד הוא לגוי, לא נתחייב הישראל בביעורו, וממילא לא

נאסר בהנאה לאחר הפסח — משום שאיסור החמץ מפקיע את שעבוד הגוי ממנו, ודין חמץ ישראל יש לו.

1. ביאר רבינו עקיבא איגר: אף דקיימא לן: עבד הבא על בת ישראל הולד כשר, מכל מקום להרבה פוסקים הולד פגום לכהונה. אלא שתמה על רש"י: למה פירש שיוציא לעז על הבנים, ולא כפשוטו, שיוציא על העבד עצמו לעז שהוא פסול! ?

שעבודו של חבירו, חייב, ולכן האדון הוא שכותב לבעל החוב שטר חוב על דמיו, ואין העבד צריך לכתוב לו שטר חוב.

ומר [תנא קמא] סבר: המזיק שעבודו של חבירו פטור, לפי שאינו מזיק בידים אלא רק גורם הפסד לחבירו, וגרמא בנזיקין פטור; ולכן נאלץ העבד לכתוב שטר על דמיו כדי שיתן לו שטר שחרור.

איתמר נמי שבכך הוא שנחלקו: המזיק שעבודו של חבירו — באנו בזה למחלוקת רבן שמעון בן גמליאל ורבנן שבמשנתנו.

עולא אמר לפרש את משנתנו באופן אחר מרב:

דמיו, אין לחייב את בעל החוב לכתוב לו שטר שחרור בחינם.⁽²⁾

רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין העבד כותב לו שטר על דמיו, אלא המשחרר [רבו הראשון] כותב לבעל החוב שטר התחייבות על דמי העבד, שהרי הזיק לו את שעבודו, כי מחמת ששחררו אין יכול בעל החוב לגבות את חובו מן העבד.⁽³⁾

ומפרשינן: במאי קמיפלגי רבן שמעון בן גמליאל וחכמים?

במזיק שעבודו של חבירו, קא מיפלגי.

דמר [רבן שמעון בן גמליאל] סבר: המזיק

ב. ביארו התוספות: וכגון שאמר "אין לך פרעון אלא מזה", דהיינו "אפותיקי מפורש", שאינו גובה משאר נכסים כאשר נשתחרר העבד, [וכמו שאם נשתדפה שדה האפותיקי, אין בעל החוב גובה משאר נכסים ב"אפותיקי מפורש", וכמבואר בהמשך הסוגיא], "דאי לאו הכי [אלא שאנו עוסקים ב"אפותיקי שאינו מפורש", אם כן] אמאי פטור [רבו הראשון], הרי עדיין חייב לו חובו".

ג. ורבינו קרשק"ש כתב אף הוא שמשנתנו ב"אפותיקי מפורש", ומטעם אחר: שאם לא כן, הרי נמצא שעדיין חייב הלווה לשלם לו את חובו משאר נכסים, ואם כן מה טעם שיכתוב המשחרר — הוא הלווה — שטר חדש על דמיו אליבא דרשב"ג, והרי כבר מחוייב ועומד הוא מחמת החוב הראשון.

ד. ובתוספות רי"ד כתב אף הוא כן ומטעם שלישי, שאם יכול הוא לגבות את חובו משאר נכסים אם כן לא הזיקו, שהרי יכול לגבות את חובו משאר נכסים. [וראה בלשון הרשב"א, שכתב לפרש כהתוספות שאנו עוסקים באפותיקי

2. כן פירש ב"תפארת יעקב", ראה שם; וכן הוא מפורש בחידושי רבינו קרשק"ש בד"ה ומר סבר פטור "והעבד כותב לו, כיון דצריך לרבו שני דליעבד ליה גט חירות; וכן משמע בלשון הרשב"א, שכתב בהמשך הגמרא: "במאי קמיפלגי במזיק שעבודו של חבירו" וז"ל: "רבנן סברי פטור והעבד הוא שכותב שמא ימצאנו בשוק ויאמר לו עבדי אתה", הרי שכתובת העבד היא כדי שיכתוב לו גט ולא יוכל לומר לו "עבדי אתה".

3. א. מלשון הגמרא נראה שלא נחלק רשב"ג אלא על כתיבת שטר החוב מי כותבו, אבל לא נחלק על זה שצריך בעל החוב לכתוב לעבד שטר שחרור משום "שמא ימצאנו בשוק ויאמר לו עבדי אתה".

וצריך לפרש, שאף כי כבר נסתלק בעל החוב מחובו, מכל מקום יש לחוש שימצאנו בשוק ויאמר לו "עבדי אתה", כי שלא ברצונו סלקוהו, והוא היה רוצה את העבד שהרי עשה עליו אפותיקי.

זו ששנינו: "עבד שעשאו רבו אפותיקי ושחררו" — מי שחררו? — רבו השני [בעל החוב] שחררו.

וכך הוא ביאור מה ששנינו: שורת הדין אין העבד חייב כלום, אלא מפני תיקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין:

מצד שורת הדין אין בשחרורו של בעל החוב כלום, שהרי אין העבד קנוי לבעל חוב אלא רק משועבד לו, ואין העבד חייב כלום במצוות, יותר מסתם עבד, שהרי עדיין עבד הוא, ואין העבד חייב אלא במצוות שאשה מחויבת בהן.

אלא שמפני תיקון העולם בדרכי שמים, (4) שהרי כבר יצא עליו שם של בן חורין, לכן כופין את רבו הראשון, ועושה אותו בן חורין.

וזה ששנינו: וכותב לו שטר על דמיו, רשב"ג אומר: אינו כותב אלא משחרר; היינו:

וכותב העבד לרבו הראשון שטר חוב על

דמיו, כי היות ונהנה העבד מן השחרור, צריך הוא לשלם לו לפי הנאתו. (5)

רבן שמעון בן גמליאל אומר:

העבד אינו כותב ומתחייב לרבו כלום, שהרי מה עשה לו, לא הוא זה שגרם לכך שיוציאו. (6)

אלא המשחרר [בעל החוב] הוא שכותב ומתחייב לו לאדון את דמי העבד, לפי שהפסיד לו את העבד.

מיהו רק את דמי העבד העודפים על החוב צריך לשלם לו, אבל כנגד דמי החוב אינו משלם, שהרי חייב לו הראשון אותם דמים עבור ההלוואה. (7)

ומפרשינו: במאי קמיפלגי?

בהיזק שאינו ניכר — כגון זה שעל ידי שחרורו של בעל החוב הוצרך האדון לשחררו — קמיפלגי.

6. כן כתב רש"י; ולפי זה נמצא, כי מלבד מה שנחלקו בהיזק שאינו ניכר אם היזק הוא, נחלקו עוד אם העבד חייב לשלם לאדון כפי הנאתו מן השחרור, או שפטור הוא היות ולא הוא גרם לו שיוציאו, וצריך תלמוד.

7. נתבאר על פי רש"י, שכתב: "על דמיו, העודפים על החוב", ומדברי רש"י אלו מוכח לכאורה שהוא סובר אליבא דעולא, שלא היה העבד "אפותיקי מפורש", שאם לא כן, כיון ששחרר האדון את עבדו שוב אין לבעל החוב עליו כלום וכמו נשתדפה שדהו, ואם כן צריך בעל החוב לכתוב לו שטר על כל דמיו, ואינו יכול שוב לנכות את חובו; ואולם ברבינו

מפורש ומטעם שכתבו, ואחר כך הוסיף: "ומינה, דלא אמרו מזיק שעבודו חייב, אלא בשמזיקו לגמרי, שאין לו שעבוד אחר".

ה. בפשוטו דברי רש"י במשנה הם שלא כדברי הראשונים, שהרי ביאר את המשנה באומר: "אם לא אפרע לך חובך ממקום אחר, הרי זה לפניך לגבותה", וזה הוא אפותיקי שאינו מפורש; וראה מה שכתב המהר"ם שי"ף [מ ב ד"ה ברש"י] לבאר דברי רש"י באופן מחודש.

4. מאירי.

5. על פי לשון רש"י בד"ה היזק שאינו ניכר.

איתמר: העושה שדהו אפותיקי לאחרים [לבעלי חוב], ושטפה נהר לאותה שדה וכבר אינה ראויה לכלום, ואין הבעל חוב יכול לגבותה:

אמי שפיר נאח [כן היה כינויו של אמורא זה] **אמר** בשם **רבי יוחנן**: בעל החוב אינו גובה משאר נכסים, לפי שלא נשתעבדה לו אלא שדה זו, ואם נתקלקלה, הפסיד את חובו.

ואבוה דשמואל אמר: כיון שנסתחפה שדה זו, גובה בעל החוב את חובו משאר נכסים, שאין האפותיקי מפקיע את השעבוד משאר הנכסים.

אמר רב נחמן בר יצחק: וכי משום ד'אמי שפיר נאח' הוא שמו [שמשמעותו, אדם יפה], לכן הוא אומר שמעתא דלא שפירן [דברים לא יאים]?

כי מה ששנה בזה מחלוקת בין רבי יוחנן לאבוה דשמואל, טעות היא. אלא מר אמר חדא, ומר אמר חדא, ולא פליגי —

מר — רבן שמעון בן גמליאל — סבר: אף היזק שאינו ניכר שמיה היזק, לפיכך חייב הבעל חוב לשלם לאדון את דמי העבד, שהרי הפסיד לו את העבד, בכך שנתן לו גט, וגרם לרבו שיוצרך לשחררו.

ומר — תנא קמא — סבר: היזק שאינו ניכר, לא שמיה היזק! (8)

ומפרשינן: **עולא, מאי טעמא לאו אמר רב** לפרש, שרבו ראשון שחררו, וכופין את רבו השני לכתוב לו שטר שחרור?

כי אמר לך עולא: וכי לשני [הבעל חוב] "רבו" קרית ליה?! והלא אין הוא רבו כלל, ואיך שנינו: "כופין את רבו ועושה אותו בן חורין"?

ורב, מאי טעמא לא אמר בעולא, לפרש שבעל החוב שחררו, וכופין את רבו לשחררו?

משום דאמר לך רב: וכי לשני [הבעל חוב] "משחרר" (9) קרית ליה?! והלא אין בשחרורו כלום, שהרי אינו רבו.

קיימא לן שהוא פטור, ואילו כאן קיימא לן כרשב"ג דמשנתנו; אך ראה דברי הרמב"ן ורבינו קרשק"ש.

ב. עוד ביארו התוספות, שלפי רב המחייב את רבו הראשון — ששחרר והיזק את שעבודו של חברו — לשלם, חשוב זה יותר "היזק ניכר", מאשר שחרור של רבו שני, היות וחיובו של האדון לשחרר אינו אלא מדרבנן; וראה עוד לשון הרמב"ן בזה.

9. לשון הגמרא משמע קצת, שעיקר התמיהה היא על לשון המשנה אליבא דרשב"ג: "אינו כותב [האדון], אלא משחרר [כותב]", דהיינו

קרשק"ש מבואר, שאף לפי עולא עוסקת משנתנו ב"אפותיקי מפורש", ראה שם מה שהכריחו.

ויש לומר, דמכל מקום אינו צריך לו לכתוב שטר אלא על דמיו העודפים על החוב, ומשום שאומר לו בעל החוב לאדון: "מאי אפסדתיך"?! והרי אם לא הייתי משחררו הייתי גובהו בחובי, ולכן אינו צריך לשלם לו כנגד החוב.

8. א. כתבו התוספות, ש"היזק שאינו ניכר" האמור כאן, אינו כשאר "היזק שאינו ניכר" [לקמן נג א], וכגון מטמא טהרותיו של חברו והמדמע והמנסך, שהרי ב"היזק שאינו ניכר"

ותתרגם שמעתייה דרבי יוחנן באפותיקי מפורש, דאמר לו הלוה: "לא יהיה לך פרעון אלא מזון", שבאופן זה אכן פקע שעבודו משאר הנכסים, והיות ונשטפה שדה זו אין לו עליו ולא כלום.

ואבוה דשמואל איירי, באפותיקי סתם. שאמר לו: "אם לא אפרעך ממקום אחר, תגבה מזון", דבכהאי גוונא, אף שאר הנכסים בכלל השעבוד.

תניא נמי הכי: העושה שדהו אפותיקי לאחר, ושטפה נהר, גובה בעל חובו משאר נכסים, והיינו באפותיקי סתם, כאבוה דשמואל.

אבל אם אמר לו: "לא יהא לך פירעון אלא משדה זו" — אינו גובה משאר נכסים. והיינו כרבי יוחנן.

תניא אירך: העושה שדהו אפותיקי סתם שאינו מפורש, לבעל חוב, ולכתובת אשה, אין הוא מחויב להגבותם דוקא מקרקע זו, אלא אם הוא רוצה הרי הוא מוכר את אלו, והם גובין משאר נכסים בני חורין.⁽¹⁰⁾

רבן שמעון בן גמליאל אומר: בעל חוב גובה אכן גובה משאר נכסים, כלומר: יכול הוא למכור ולדחותו אצל שאר נכסים בני חורין.

אבל אשה — שנשתעבד לה לכתובתה שדה באפותיקי — אינה גובה משאר נכסים, כלומר: אין המכר חל כלל שתידחה אצל שאר נכסים בני חורין.⁽¹¹⁾

שאיין דרבה של אשה לחזר על בתי דינין!

— אליבא דעולא — בעל החוב כותב, ואינו נקרא משחרר; אך מסתבר שאין זה בדוקא, וכוונת הגמרא להקשות גם מתחילת המשנה "עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו".

10. א. נתבאר על פי הסמ"ע קיז ח, שכתב לדעת כל המפרשים שברייתא זו עוסקת באפותיקי סתם [ולדעת הרמ"א שם משמע שהרמב"ם מפרשו ב"אפותיקי מפורש"]; אבל אם עשה את השדה אפותיקי מפורש, כי אז אפילו אם יש נכסים בני חורין, הרי הוא גובה מן האפותיקי.

ב. כתב הר"ן, שיפה כח שדה שנעשית "אפותיקי סתם" משאר שדות לענין גבייה מן הלקוחות; כי בשאר שדות, אם בשעה שמכר שדה אחת היתה לו ללווה שדה שניה בת חורין, וחזר אחר כך הלווה ומכר גם את זו, אין בעל החוב יכול לגבות את השדה הראשונה מן הלוקח, מפני שהוא אומר לו: "הנחתי לך מקום לגבות הימנו"; אבל כשהשדה נעשית אפותיקי,

אף שאין בעל החוב יכול לגבות הימנה כשיש שדה בת חורין, מכל מקום אם מכר הלווה גם את השניה, כי אז גובה בעל החוב מן השדה שנעשית לו אפותיקי, [כב ב מדפי הרי"ף בדיבור הנמשך מעמוד קודם].

ולכאורה מדברי רש"י בד"ה איזה, נראה שלא כשיטת הר"ן, וכפי שיתבאר בהערה בהמשך. ג. לדעת הרמב"ם [הובא בר"ן שם], אין הלוה יכול למכור שדה שנעשית אפותיקי אלא ממכר לשעה ולא ממכר עולם, ושיטת יחיד היא. ד. כשעשה הלוה שדה אפותיקי ואפילו סתם, אין הוא יכול לסלקו בשדות אחרות; ואם יכול לסלקו במעות או במטלטלין, ראה מה שנתבאר בשולחן ערוך וברמ"א סימן קיז סעיף א; וראה עוד שם לענין סילוק במעות ובמטלטלין ב"אפותיקי מפורש".

11. נתבאר על פי התוספות שכתבו, שאין המכר חל כלל.

הרי זה עובד את רבו יום אחד משום חציו הקנוי לרבו, ואת עצמו, כלומר: ואינו עובד את רבו יום אחד, משום שחציו הרי אינו קנוי לרבו.⁽¹⁴⁾

אלו דברי בית הלל.

אבל בית שמאי אומרים: אמנם תקנתם את רבו בכל עניינו, שהרי אין לו בו אלא צד ממון, ואולם את העבד עצמו לא תקנתם בכל ענינו.

כי תקנתם רק את ענין הממון שבו, ולא תקנתם אותו בענין פריה ורביה; שהרי:

כלומר: בדוקא הטילה אחריות כתובתה על שדה זו ועל מנת כן נשאה, ואינה רוצה בשעבוד רגיל בו כל נכסיו אחרין לכתובתה, כי אז תצטרך לדעת מי מן הלקוחות קנה ראשון והניח בני חורין, וצריכה היא לטרופ דוקא מן האחרון, ונמצא שהיא צריכה לדון בבתי דינין עם כל אחד ואחד, ולכן המכר מתחילתו בטל.⁽¹²⁾

מתניתין:

מי שחציו עבד וחציו בן חורין, כגון שהיה עבד של שני אחים שירשוהו מאביהם או של שני שותפין,⁽¹³⁾ ושחרר האחד את חלקו.

תגבה מנכסים בני חורין אם יש לבעלה, ואם לא תגבה משדה האפותיקי בין שקנה ראשון ובין שקנה אחרון.

13. א. נתבאר על פי רש"י; ופירש כאן רש"י שלא כדרכו לפרש לפי ההוה אמינא בגמרא, שהרי בסוף עמוד ב בגמרא, קא סלקא דעתיה דהגמרא לפרש את משנתנו, בעבד של אדון אחד, שנשתחרר חציו.

ב. ב"קהלות יעקב" הנדמ"ח סימן לב כתב שני אופנים בביאור מהות חצי עבד וחצי בן חורין:

האחד: שיש בכל האדם צד עבדות וצד בן חורין.

השני: חצי ממשות הגוף הוא עבד וחצי ממשותו הוא משוחרר, וראה שם שתלה ספק זה בדברי הראשונים, ראה שם.

14. ראה עוד בפרטי החלוקה שביניהם לענין שאר דברים, בגמרא לקמן מב א בסופו, ובהערות שם.

והביאו התוספות מדברי רש"י שהוא סובר, שאם מכר הבעל היא לבדה מוציאה מיד הלקוחות, אבל הבעל אינו יכול לבטל המכירה; ורבינו תם סובר, שאפילו הבעל עצמו שמכר יכול לבטל את המכירה.

12. נתבאר על פי רש"י; ולכאורה יש להוכיח מדברי רש"י שלגבי בעל חוב, אם מכר הלווה את שדה האפותיקי והניח בני חורין, ואחר כך מכר הלווה את השדה לאחר, שצריך בעל החוב לילך אל הלווה האחרון, והראשון יכול לומר לו "הנחתי לך מקום לגבות הימנו" וכשאר שדות שנשתעבדו, שהמלוה גובה מן האחרון, ודלא כהר"ן שהובא בהערה 10 לעיל.

שאם לא כן מה הוא זה שכתב רש"י: "ולא שיהיו כל נכסיו אחראין לה ולא תדע על איזה לחזור מי קנה ראשון ומי קנה אחרון", והרי אף כי הדין הוא כן כשכל נכסיו אחראין לכתובתה ולא שיעבד לה שדה באפותיקי, הרי מכל מקום כששדה אחת משועבדת באפותיקי שוב — לדעת הר"ן — לא תצטרך לחזר כלל, אלא